

ตราธนาคารแห่งประเทศไทย

วารสารพระสยามดุษณีมีบันทึกเรื่องราวดวงตราธนาคารแห่งประเทศไทยไว้มากกว่า ๑ ครั้ง เมื่อจะนำกลับมาอีกครั้งจึงเรียบเรียงเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวเนื่องไปกับเรื่องราวของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อนจะมาถึง “ดวงตราธนาคารแห่งประเทศไทย”

การดำเนินงานด้านการคลังและการต่างประเทศของประเทศไทยนั้นเป็นงานที่ปฏิบัติร่วมกันมาช้านาน ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๑๘ แยกงานด้านการคลังและการต่างประเทศออกจากกัน จนกระทั่งต่อมาได้มีการจัดตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขึ้นเพื่อดำเนินงานด้านการคลังโดยเฉพาะ อีกทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติใช้ตราพระสุริยมณฑลเป็นตราประจำตำแหน่งในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ส่วนตราปักษายุกฤษ์ ซึ่งแต่เดิมเป็นตราประจำตัวของพระยาราชภักดีเจ้ากรมพระจำนวน ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับภาษีอากรอันเป็นงานด้านการคลัง ให้ยกเลิกไป ต่อมาเมื่อได้จัดตั้งกระทรวงการคลังแล้ว จึงมีความจำเป็นต้องมีตราประจำกระทรวงการคลัง โดยในที่ประชุมเสนาบดีนั้นมีการตกลงกันว่ากระทรวงใดจะใช้ตราอย่างไร หรือให้นำตราเดิมมาใช้ที่เป็นกระทรวงใหม่ หรือถ้าไม่มีตราแต่เดิมก็ให้คิดตราขึ้นใหม่ เฉพาะกระทรวงการคลังนั้น ได้กำหนดไว้ให้ยึดถือตรานกยูงฤษ์ตามรูปที่ปรากฏในตราตำแหน่งพระยาราชภักดี ผู้มีหน้าที่เป็นหัวหน้าการคลังมาแต่ก่อน

การออกแบบตราประจำกระทรวงในครั้งนั้น ที่ประชุมเสนาบดีได้มอบหมายให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงออกแบบ ซึ่งพระองค์ได้ทรงเล่าถึงความลำบากในการออกแบบในหนังสือ “บันทึกความรู้ต่างๆ” ความว่า เพื่อให้ทราบได้ถึงลักษณะของนกยูงฤษ์ ทรงพบในหมายเหตุหนังสือพระราชวิจารณ์จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เรียกขนนกการเวกที่ใช้เสียบพระมาลานั้นว่า ขนนกยูงฤษ์ ทั้งในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงได้นกการเวกมาตัวหนึ่ง เป็นนกยัดไส้แบบเทกซิเดอร์มี (TAXIDERMY - การรักษาซากสัตว์ให้คงรูปเหมือนมีชีวิต) เป็นนกที่เรียกว่า Paradise Bird นั้นเอง ทรงจัดเอาขึ้นคอน มีด้ามให้เด็กถือในงานสมเด็จเจ้าฟ้าโสภณ ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จึงได้ทรงเขียนนกยูงฤษ์ขึ้นตามรูปนกการเวก เมื่อได้รับอนุญาตจากคณะเสนาบดีแล้วก็ได้ใช้กันสืบต่อมา

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๒ คณะรัฐบาลในขณะนั้นเห็นว่าจะต้องจัดตั้งองค์การพิเศษขึ้นมาเพื่อดำเนินการด้านการกู้เงิน ตลอดจนการจัดการเงินกู้ การชำระดอกเบี้ย การไถ่ถอนหนี้สาธารณะ และในที่สุดได้ดำเนินการจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยขึ้น โดยที่ก่อนสำนักงานธนาคารชาติไทยจะเปิดดำเนินงานนั้น คณะรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติเครื่องหมายราชการ พุทธศักราช ๒๔๘๒

กำหนดให้กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ซึ่งประสงค์จะกำหนดเครื่องหมายขึ้นไว้ใช้เองในราชการ ให้แจ้ง
สำนักนายกรัฐมนตรีทราบเพื่อดำเนินการต่อไปนั้น โดยที่สำนักงานธนาคารชาติไทยก็จำเป็นที่จะต้องมี
เครื่องหมายประจำสำนักงานเพื่อใช้เป็นตราคุณประทับเอกสาร โดยที่ตามพระราชบัญญัติสำนักงาน
ธนาคารชาติไทย พ.ศ. ๒๔๘๓ นั้น สำนักงานมีฐานะเป็นทบวงการเมือง สังกัดกระทรวงการคลัง ดังนั้น
จึงออกแบบโดยถือเอาตรานกยูงยักษ์ ตราของกระทรวงการคลังที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติ
วงศ์ได้ทรงเขียนขึ้นไว้ เป็นแนวทาง

การใช้รูปนกยูงยักษ์เป็นตราเครื่องหมายของสำนักงานธนาคารชาติไทยนั้น ได้เริ่มใช้มาตั้งแต่
เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นต้นมา จนเมื่อมีการจัดตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้นดำเนินงาน
แทนสำนักงานธนาคารชาติไทยเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๕ แล้วจึงได้เลิกใช้ กล่าวคือได้มีการประกาศ
ใช้พระราชบัญญัติธนาคารแห่งประเทศไทยในเดือนเมษายน ๒๔๘๕ และประกาศพระราชกฤษฎีกา
กำหนดกิจการธนาคารแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๘๕ แล้ว ธนาคารแห่งประเทศไทยจึง
ได้เริ่มเปิดดำเนินงานในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

ธนาคารแห่งประเทศไทยที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ ทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยมี
ลักษณะเป็นนิติบุคคล มิใช่เป็นส่วนราชการมีการดำเนินงานตามที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกา จึงมี
ความจำเป็นที่จะต้องมีดวงตราไว้ใช้ เพื่อเป็นการจัดเตรียมการจัดทำดวงตราของธนาคารไว้ให้พร้อมก่อน
ที่จะเปิดดำเนินงาน หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์ ได้มีหนังสือถึงพระยาอนุমানราชธน อธิบดีกรมศิลปากร
เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๘๕ ให้ช่วยออกแบบตราของธนาคาร

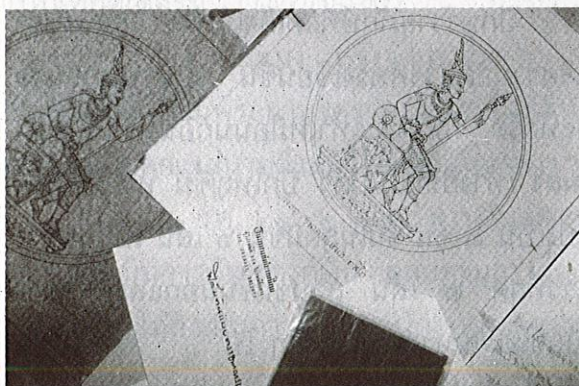
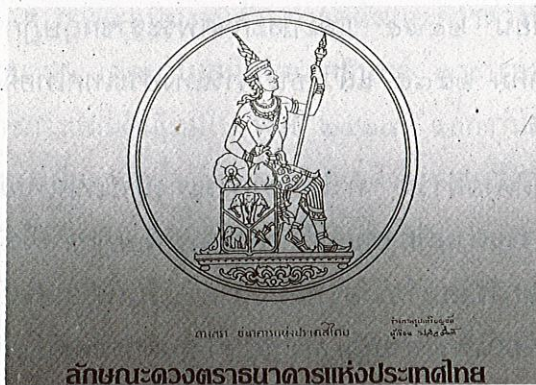
ตราปั๊กษาวยุ๊กักข์ (เก่า)

กล่าวไว้ในพระธรรมนูญใช้ตราว่าเป็นตรา
ของพระยาราชภักดี ปรากฏว่าตราที่ใช้ประทับ
นั้นสูญหายไปเหลือแต่รูปตราที่ประทับไว้ในเอกสาร
เท่านั้น สันนิษฐานได้ว่าตรานี้เจ้าพระยาวิชา-
เยนทร์คงเป็นผู้คิดทำขึ้นเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็น
เจ้าพระยาพระคลังในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช

ตราปั๊กษาวยุ๊กักข์ (ใหม่)

ปั๊กษาวยุ๊กักข์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ทรงเขียนขึ้น เป็นรูปนกขนาด
กะทัดรัด มีหัวและเท้าเหมือนนกอินทรี ปากอ้า
จุ่มลง เท้างอขึ้นแนบตัว ปีกใหญ่ขึ้น หางเป็นพวง
แบ่งเป็น ๓ ชั้น ชั้นในสุดมีขน ๖ เส้น เป็นขนหาง
ยาวที่สุด ๒ เส้น ส่วนขนชั้นนอกและชั้นกลาง
เป็นขนแพนหางของนกต่างๆ ไป

❑ ตราสำนักงานธนาคารชาติไทย

ถือเอาตรานกยูงยักษ์ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงเขียนขึ้นไว้เป็นแนวทาง เป็นนกยูงยักษ์ที่มีปีกยาวขึ้น ส่วนหางยังคงแยกเป็น ๓ ปอย ขนหางส่วนที่ยาวนั้นห้อยอยู่ ๒ ข้างของแพนหาง บรรจุอยู่ในวงกลมรูปไข่ตัด โดยรูปนกยูงยักษ์ในรุ่นหลังมีปีกยาว มีหัวเหมือนนกฟิราบ และปากสั้นเหมือนปากนกทั่วไป

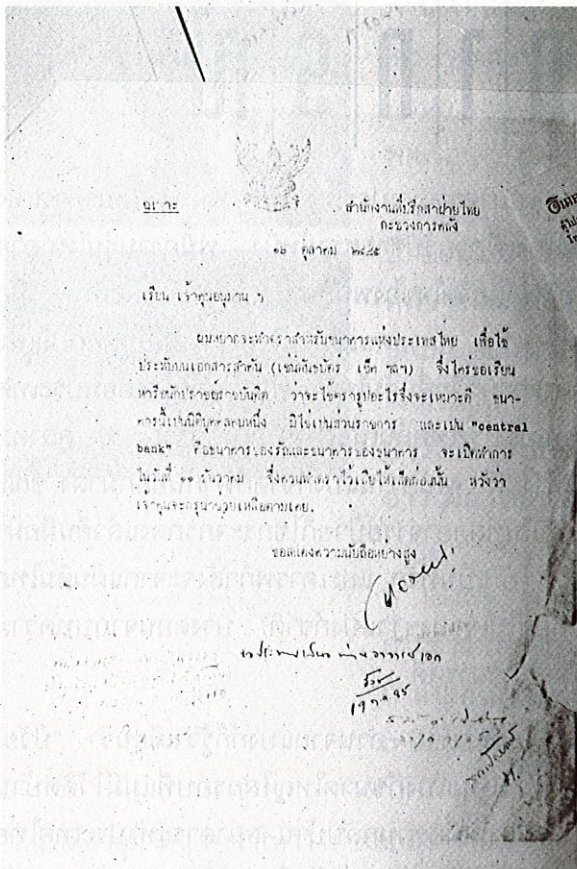
❑ ตราธนาคารแห่งประเทศไทย

พระพรหมพิจิตรได้ออกแบบตราธนาคารแห่งประเทศไทยโดยใช้รูปพระสยามเทวาธิราชในเหรียญเสี้ยว อัฐ และ โสฬส ที่ออกใช้ในรัชกาลที่ ๕ มาดัดแปลง และเพิ่มถุงเงินไว้ในพระหัตถ์ เบื้องขวาเพื่อเป็นเครื่องหมายถึง ผู้คุมถุงเงิน อันเป็นหน้าที่ของธนาคารแห่งประเทศไทย

❑ พระสยามเทวาธิราชคุมถุงเงินของชาติ

(จากวารสาร "พระสยาม" ฉบับเดือนมกราคม ๒๕๒๑ โดย "อาลักษณ์")

เรื่องราวของตราธนาคารแห่งประเทศไทยนั้น เราเป็นแต่ได้ยินได้ฟังจากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ในธนาคารทั้งโดยตรงและโดยปริยาย แต่ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารดั้งเดิม (primary sources) ยืนยันแน่ชัด เมื่อผู้ช่วยผู้ว่าการ คุณสุพงศ์ เพ็งจุจันทร์ มามีหน้าที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายธุรการได้ให้ส่วนการ เลขาณูการ สอบ ค้นเรื่องราวในเอกสารเก่าซึ่งในขณะนั้นอยู่ในความดูแลของส่วนการเลขาณูการ ด้วยประสงค์ จะให้รวบรวมไว้เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ของธนาคารสืบไป แต่ก็หาหลักฐานไม่พบ ต่อมาราว ต้นปี ๒๕๒๐ ธนาคารได้ย้าย

งานเก็บรักษาเอกสารมีค่าจากส่วน การเลขา-
นุกร มาไว้กับห้อง สมุดฯ ผู้ช่วยผู้ว่าการจึงได้
ให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทำการสอบค้นต่อ
โดยได้ดำริให้ไปหาหลักฐานทางกรมศิลปา-
กรเพิ่มเติมเนื่องจากท่านจำได้ว่าเคยเห็นหนังสือ
ของพระยาอนุমানราชธน อธิบดีกรมศิลปา-
กรในขณะนั้น ส่งแบบตราธนาคารแห่งประเทศไทยมาถวายตาม พระประสงค์ของหม่อมเจ้า
วิวัฒนไชย ไชยันต์ ก่อนที่จะเปิดธนาคารแห่ง
ประเทศไทยเมื่อปลาย ปี ๒๔๘๕

การสอบค้นในชั้นต้น อาจารย์ตรี อมาตยกุล ได้กรุณาให้ความกระจ่างเป็นอันมาก ท่านเล่าว่า “จำ
ได้เงาๆ ว่าเมื่อครั้งเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณอยู่กรมศิลปากร ท่านเคยได้ยินได้เห็นเรื่องนี้ เท่าที่นึกออก
พระยาอนุमानราชธนซึ่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นเป็นผู้คิดแบบและคงจะมอบให้พระพรหมพิจิตร
ช่างศิลปเอกของกรมศิลปากรรับงานเขียนไป แต่ท่านเจ้าคุณจะมีคำสั่งด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์
อักษรนั้นจำไม่ได้แม่น ขณะนี้พระพรหมพิจิตรก็ถึงแก่กรรมไปแล้ว นอกจากนี้ยังมีคุณสนธิ ดิษฐพันธ์
ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ของกรมศิลปากรและทำงานในกองหัตถศิลป์มานานได้มีความเห็นคล้อยจองกับอาจารย์
ตรีว่า พระพรหมพิจิตรอาจจะให้คุณปรุง เปรมโรจน์ หรือคุณปลิว จั่นแก้ว คนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นช่างเขียน
ฝีมือดีของกรมศิลปากรในขณะนั้น เป็นผู้เขียนร่างตามแบบตราธนาคารก็ได้ ขณะนี้คุณปลิวถึงแก่
กรรมไปแล้ว ส่วนคุณปรุงซึ่งยังเป็นข้าราชการบำนาญนั้นบอก ว่านึกไม่ออก แต่ตัวคุณปรุงเองไม่ได้เป็น
คนเขียน ส่วนคุณปลิวจะเป็นคนเขียนหรือไม่นั้นจำไม่ได้

บังเอิญอย่างน่าอัศจรรย์คือพบเอกสาร ๔ หน้า เป็นลายพระหัตถ์ของหม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์
ถึงพระยาอนุमानราชธน ทรงหารือให้ช่วยออกแบบตราสำหรับธนาคารแห่งประเทศไทย มีต้นร่าง
และสำเนาหนังสือตอบของพระยาอนุমানฯ ส่งตัวอย่างร่างแบบตราซึ่งทำเป็นรูป “พระไทยเทวธิดา
กุมถุงเงินของชาติ” และลายพระหัตถ์ตอบขอบคุนเจ้าคุณ กับทรงแจ้งว่าคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็น
ชอบเกี่ยวกับแบบตราแล้ว หนังสือได้ตอบดังกล่าวอยู่ในระหว่างวันที่ ๑๖ ตุลาคม ถึง ๔ พฤศจิกายน

